
Fritz Beke Éva:¹

Fertőző betegségek Komáromban
(Pestis, kolera, spanyolnátha – korabeli levéltári
feljegyzések alapján)

Abstract: Infectious Diseases in Komárom. Bubonic Plague, Cholera, Spanish flue based on Contemporaneous Sources from the Archives
The new corona virus epidemic appeared in the early decade of the twenty-first century and began to spread, soon becoming a pandemic. Countless news about the pandemics of recent centuries soon appeared on the media. The plague, cholera and Spanish fever appeared several times. Did these diseases occur in Komárom as well, and if so, to what extent? The plague epidemic of 1710 can only be inferred from indirect records in documents from the eighteenth century. Several documents have survived from the nineteenth century, suggesting three waves of cholera. In the last year of the First World War, a new, previously unknown version of the flu began to spread, which entered the public consciousness as Spanish flu and broke out worldwide three times. From the protocols of Komárom, we can keep track of the extent of the epidemic in the city and the regulations that have been put in place to prevent the spread of “Spanish disease”. Based on these documents, I would like to provide a comprehensive picture of how the pandemics turned out in Komárom.

Keywords: Plague, cholera, Spanish flu

Bevezetés

A természeti katasztrófák és a háborúk mellett a népességet megtizedelő járványok is hozzá tartoznak az emberiség történelméhez. Az elmúlt századokban pusztító ragályos nyavalyák – mint a pestis, a kolera és a spanyolnátha – városunkat, Komáromot sem kímélték. A korabeli iratokat kutatva próbáltunk utánajárni annak, hogy ezek a

¹ Dr. Fritz Beke Éva, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház – Kálvinista Szemle/
Kalvínske hlasy szerkesztősége

betegségek miként jelentek meg a feljegyzésekben, illetve milyen eredménnyel jártak azok az intézkedések, melyeket a hatóság hozott a fertőzések terjedésének megfékezése érdekében.

A pestis

A pestis a 14. században jelent meg Európában, és feljegyzések szerint a lakosságnak legalább a 30%-a veszett oda. Azóta a járvány több alkalommal, legutoljára 2014-ben, Madagaszkár szigetén ütötte fel fejét. A betegség kórokozóját Alexandre Yersin azonosította 1894-ben, ezért a baktérium a *Yersinia pestis* nevet kapta. A betegségnek három válfaját – a bubópestist, vagy mirigylázat, a szeptikémiás pestist és a tüdőpestist – különböztették meg. A bubópestis fertőzött patkánybolha csípése által került az ember szervezetébe, és a megduzzadt nyirokcsomókban sötétkékre, feketére színeződött bubók (csomók) alakultak ki, ezért *fekete halál* néven emlegették a *dögletes nyavalya*, *dögletes halál*, *mirigyos dögletes halál* kifejezések mellett. A szeptikémiás pestis esetében nyílt sebeken át jutott a szervezetbe a kórokozó. A tüdőpestis cseppfertőzés útján terjed emberről emberre.²

A 18. század elején Komáromot is elérte a pestis, melyről számos bejegyzés található a ránk maradt iratokban.

A 1710-es év nyarán készült feljegyzések arról tanúskodnak, hogy a városi lazarétumban³ már állandó ápoló személyzet volt. Az előljáróság írásba adta a doktorok, valamint Révész Zsófia és Menyhárt Panna „gondviselő személyek” bérének kifizetését. A betegek lazarétumba való szállítása és ápolása, a halottak eltemetése, illetve az öz-

² https://jegyzettar.blog.hu/2020/03/21/a_nagy_pestisjarvany_a_fekete_halal

³ Ez az említett intézmény az 1709-ben alapított Szent Anna városi ispotály lehetett, amely a szegények gyógyítását szolgálta. 1741-ben jött létre a Szent József kórház. Mindkét intézmény tehetős komáromi polgárok végakaratából és anyagi segítségével jött létre, segítve ezzel a városban élő nincstelenek helyzetét. PALUGA, Lukáš, Nůdzni a komárnanské špitály v 18. storočí, in: Sociálna a zdravotná starostlivosť v premenách čias – Zborník príspevkov z rovníomerného sympózia 24. a 28. september 2017, Komárno/Szociális és egészségügyi ellátás az idők forogtatágában, Tanulmánykötet egy azonos nevű szakmai szimpóziumon elhangzott előadásokból 2017. september 27-én és 28-án, Komárom, VII. COLOQUIA COMAROMIENSIA HISTORICORUM ARCHIVARIORUMQUE. MMXVII, Bratislava-2018-Komárno

vegyekről és árvákról való gondoskodás nagy gondot jelentett a városatyáknak. Bár a jómódban lévő előljárók adakoztak erre a célra, az összegyűlt összeg kevésnek bizonyult, ezért elhatározták, hogy az italmérésekben eladásra kerülő bor, égetett bor (borpárlat-szerző meg) és sör szigorúan megszabott árából a városi kasszába befolyó összeget is szociális célokra fogják felhasználni. Ezt követően a városatyák újabb – ezúttal a hús árát érintő – gazdasági vonatkozású intézkedést is hoztak.⁴

1710. szeptember 5-éről származik az a feljegyzés, mi szerint azokat a szolgálkat, cselédeket, akiket otthon nem tudtak ápolni, csak abban az esetben vihették be a lazarétumba, ha a betegszállítást előre jelentették a város bírának. A bejelentést követően befogadták őket, de az ápolási díjat a gazdájuknak kellett kifizetni, mivel a lazarétum csak az „igyefogyottak” számára rendeltetett. Abban az esetben, ha valakit előzetes értesítés nélkül szerettek volna kezelésre beadni az intézménybe, azt vissza kellett vinni otthonába.⁵

A Komáromi Református Egyházközség első jegyzőkönyvében két – az első pestisjárvánnyal egybeeső időszakból származó – bejegyzés is olvasható, amely nagy valószínűséggel a járványban elhunytakra utalva adja tudtunkra, hogy nagyon sok haláleset történt úgy az evangélikus, mint a református gyülekezetben. Az első 1711. január 6-én keletkezett: *„Mint hogy Isten eő Sz fölséghe, mindaz Augustána, s mind pedig a Helevetica Confession lévő Uraimék közül, az maga bölcs itéletibül az szomoru halál által sokakat ez árnyék világbul ki szólitott, ugy hogy így említett Augustána Confession lévő Uraimék, nem kevés szomorusággal jelentették, mivel az Szomoru halál által eő*

⁴ „Mivel ezen mostani mirigyes Döghletes halál miatt Városunk bezárlása miatt az nemes Statuszok meg nevezett grassáló nyavalaban heverő és nyomorgó lazaretumban levő betegek költségére, eltemetésére, s azokhoz rendeltett Borbéllok és Inspectorok költségére másból nem köröshet & sine onus arra való nézve kéntelenítettek az meg írt nemes Statuszok az eökör, teheny és hus hatesfél pénzet 5 és 1/2 limitáljni.” In: MVSR-Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno (ďalej: MVSR ŠANR-KN) Magistrát Mesta Kn 1277-1922, Protocollum Comaromiensis

⁵ MVSR ŠANR-KN- Magistrát Mesta Komárno 1277-1922, Protocollum Comaromiensis

*kglmek (kegyelmek⁶) annyira megfogytanak és kevesettetnek...*⁷ Majd 1711. február 1-éről ezt olvassuk: „*Mint hogy In'(Isten) eő szent fölsége az maga bölcs itéletibül az ő nyilált közinkben bocsáttotta, az milly által is sokakat közülüink ez árnyék világbul gyermekeinkvel edgyütt ki szolitott...*”⁸

A városi iratokban azt olvassuk egy 1711. június 15-ről származó bejegyzésben, hogy a dögletes halál miatt nem jöhettek be a városba a győriek, a szigetköziek és a rábaköziek. Ezen kívül teljesen lezárták a Vág-Dunai- és Megyercsi-kapukat, emellett kidobolták, hogy a helybéliek sem hagyhatják el a várost, illetve azokat a helyi lakosokat sem engedik be, akik valami ügyből kifolyólag kiszorultak a városból. Ha valaki megszegve ezt a rendeletet a kapukon át csellemel, vagy a sáncokat megmászva próbált kijutni Komáromból, de közben elfogták, arra személyválogatás nélkül akasztás várt.⁹

1712 márciusában, valószínű, hogy a járvány miatt be volt tiltva a városbéli piac, s ezért az árusok a városkapukon kívül, a szántóföldek végénél igyekeztek portékájukat eladni. Ekkor a várostyák elhatározták, ha valakit rajtakapnak a városkapukon kívüli kereskedésen, annak elkobozzák áruját, lovát és kocsiját. Májusra érdekesen alakult a járványhelyzet: mert bár a Megyercsi-, a Győri- és Vág Dunai kapuk még mindig be voltak zárva, de az egészséges voltát passzussal igazoló idegen már bejöhett a városba, és portékáját is behozhatta, ha felmutatta annak származási helyét, illetve azt az ellenőrök rendben találták.¹⁰

A bejegyzésekből arra a következtethetünk, hogy 1713 nyarán kissé enyhülhetett a járvány. A városi piac már működött. A passzussal rendelkező idegeneket beengedték ugyan a városba, de az érvényben lévő óvintézkedések értelmében még nem szállhattak meg – sem fogadóknál, sem magánházaknál – mert ellenkező esetben a szállá-

⁶ A régi iratokban található szövegek idézete esetében a korabeli helyesírást, írásmódot használjuk – megj. a szerző.

⁷ Protocollum Ecclesiae Reform-Comaromiensis 1709-1801

⁸ Protocollum Ecclesiae Reform-Comaromiensis 1709-1801

⁹ MVSR ŠANR-KN) Magistrát Mesta Kn 1277-1922, Protocollum Comaromiensis

¹⁰ MVSR ŠANR-KN) Magistrát Mesta Kn 1277-1922, Protocollum Comaromiensis

sadót és a vendéget is megbírságoták. A járvány terjedését mégsem sikerült teljesen megakadályozni. A városatyák rendelete értelmében „inspector” (borbély) nézte meg a betegeket, és ha fennállt a mirigyes dögletes nyavalya gyanúja, azt jelentenie kellett a hatóságoknak, és meg kellett nevezni, kikkel állt kapcsolatban a beteg. Ha a bejelentést elmulasztották, de kiderült, hogy a fertőzött egyén mégis pestisben szenvedett és elhalálozott, az illetőt nem engedték eltemetni.¹¹ (Arról nem szól a bejegyzés, hogy ebben az esetben mi lett az elhunyt további sorsa, és ebből a korabeli dokumentumból az sem derült ki, hogy hol volt az ún. „pestistemető”...)

Az említett jegyzőkönyvet tanulmányozva feltételezhető, hogy lassacskán elmúlt a járvány, mert újabb, pestisről szóló bejegyzés csak 25 évvel később, 1739 májusában olvasható. A dögletes halál terjedése elleni intézkedések értelmében a hajósok nem szállíthattak passzus nélküli személyeket a vizeken. Elrendelték a sáncok megerősítését, és csak a szigorúan ellenőrzött három városi kapun át lehetett közlekedni. A vizeken át érkezőkre is ügyelni kellett, ezért a városba vezető utakat lovas katonák ellenőrizték. Ha gyanús személyt láttak, elfogták, és ha bebizonyosodott, hogy fertőző, akkor visszaküldték. Csak az egészséges személyeket engedték be a városba. A hazaiak is csak a kijelölt útvonalakon jöhettek vissza Komáromba. Aki kerülőúton próbálkozott bejutni a városba és eközben elfogták, visszaküldték. Hogy Isten ne szabadítsa Komárom városára a mirigyes dögletes nyavalyát, betiltották a hangoskodást: lakodalomban a muzsikát és táncot, illetve a mulatságon szokásos lövöldözést is. Hamarosan a már említett passzussal rendelkezőket sem engedték be a városba.¹²

Az általunk vizsgált jegyzőkönyvből nem derült ki, hogy a továbbiakban miként alakult a járvány, de több mint valószínű, hogy lassacskán minden visszatért a rendes kerékvágásba, mivel a további bejegyzések már csak a gazdasági és társadalmi élet problémáit érintették.

¹¹ MVSR ŠANR-KN) Magistrát Mesta Kn 1277-1922, Protocollum Comaromiensis

¹² ŠANR-KN, Magistrát Mesta Komárno, 1277-1922, Protocollum Comaromiensis

A kolera

A kolera kórokozója a *Vibrio cholerae* nevű baktérium, melyet Robert Koch azonosított 1884-ben. A betegség két válfaja – az európai és az ázsiai – közül az európai inkább a nyári hónapokban terjedt, az ázsiai változat egész évben szedte áldozatait. Az első nagy kolerajárvány 1830-ban érte el Európát, és 1831-ben indult pusztító útjára, majd több évtizeden át itt-ott felbukkant. Hányás, hasmenés, magas láz jellemzi, emiatt a korabeli feljegyzésekben *hányászékelés*, *epemirigy*, *epékórság*, *epenyavalya* megnevezéssel is találkozni. A betegség főképpen széklettel, hányadékkal, szennyvízzel terjedt. Bevezették az 1770-ben kiadott Generale Normativa-ban összefoglalt óvintézkedéseket, amelyek hasonlóak a 18. század elején pusztító pestisjárvány idején összefoglaltakhoz. Ezen kívül Magyarországot húsz körzetre osztották fel, ahol királyi biztosok által ellenőrzött vármegyei kolera-választmányokat alakítottak ki. Ezen bizottságok tagjai közvetlen kapcsolatban álltak a megyeszékhelyek és az ország vezetőivel is. Győr, Moson és Komárom vármegye élére gróf Zichy Ferraris Ferenc került.¹³

1831. július 4-én jegyezték be a komáromi városi tanács jegyzőkönyvébe a hírt, miszerint a Galíciában felbukkanó kolerajárvány 1831 júniusában már Ugocsa-, Bereg-Zemplén-, Szabolcs- és Borsod-megyében is megjelent. Július 8-án arról tárgyaltak, hogy el kell készíteni a seb- és általános doktorok, valamint a patikusok jegyzékét, hogy szükség esetén be lehessen őket vonni a betegek ápolásába. A városatyák rendszeresen foglalkoztak a járvány külhoni terjedésével is.¹⁴ A megyei előjárók július 12-ei ülésén már különféle, országos

¹³ DANCESZ Mónika: Egészségügyi intézkedések Győr vármegyében az 1831. évi kolerajárvány idején, in: *Sociálna a zdravotná starostlivost' v premenách čias – Zborník príspevkov z rovnomeného sympózia* 24. a 28. september 2017, Komárno / Szociális és egészségügyi ellátás az idők foratagában, Tanulmánykötet egy azonos nevű szakmai szimpóziumon elhangzott előadásokból 2017. szeptember 27-én és 28-án, Komárom, VII. COLOQUIA COMAROMIENSIA HISTORICORUM ARCHIVARIORUMQUE. MMXVII, Bratislava, 2018, Komárno

¹⁴ SANR-KN - Protocollum Politicum Anni 1831.

érvényű rendeleteket fogantatosítottak, mint például: A fertőzött vármegyék lakosai csak hatósági passzus birtokában utazhatnak olyan megyékbe, ahol még nem jelentkezett a járvány. Ha valaki a megszbott passzus nélkül szerette volna átlépni a határzárlatot / kordont, akkor azt fegyverrel utasították vissza. A hajók személyzete és utasai a hatóság által kiállított biztonságlevelet kötelesek felmutatni a kikötőkben, mi szerint fertőzésnek nincs jele azokon a helyeken ahonnet érkeznek. Biztonságlevelek hiányában nem engedélyezték a hajók kikötését. A gyanús helyekről érkező személyeket, árucikkeket, vágóállatokat, ruhaneműket 10 vagy 20 napig tartó, a hatóság által kijelölt helyen lévő karanténba helyezték el. Az elzárt településekre szálított levelek és bármilyen papír-tárgyak *„salétromból és kénköből készült és korpával vegyített füsttel keresztül- füstöltessenek, annakutánna az e' végett készített rostélyokba fogóval tétessenek, - által lyukasztassanak, a' papiros szinte meg füstöltessen, a' többi nemei a pénznek pedig etzetbe vagy vízbe előbb megmostassanak, továbbá a' gyapjú, bőr, és efféle portékák, melyek által a ragadós mirigy tovább terjedhetne, tsak a rendes óvások mellett botsáttassanak*”.¹⁵ A járvány a szigorú intézkedések ellenére is elérte a várost, noha július végén még nagyon bizakodóan vélekedtek a városatyák.

A helybéli halotti anyakönyvek¹⁶ alapján 1831 augusztusában már Komáromban is javában tombolt a járvány – római katolikusok körében 327, a reformátusoknál 222 áldozatot követelt, ám szeptember folyamán oly mértékben alább hagyott, hogy 64 kolerában elhunytat jegyeztek be a katolikusok, a református anyakönyvben pedig 23 névnel szerepel a cholera, mint az elhalálozás oka. A helyőrségi kórház halotti anyakönyvében július 25-éről található az első kolerában elhunyt beteg neve, majd a hónap hátralévő napjaiban további 7 áldozatról olvashatunk, viszont augusztusban már 138, míg szeptember-

¹⁵ Štátny archív Nitra, Komárnanská župa-I., Kongregačné spisy, Zápisnica 1831 (SANR-KŽ I. kongr.) I.č.51.

¹⁶ Római katolikus halotti anyakönyv 1831 (FamilySearch) és Komáromi Református Egyházközség halotti anyakönyve 1783-1852, 1. kötet

ben 6 honvéd hunyt el.¹⁷ A megyei előjárók novemberben már a járvány lecsengéséről számoltak be.

Az első nagy járványt követően bő 15 évvel a kolera ismét felütötte fejét. Indiából Oroszországba való behurcolása után nagy gyorsasággal terjedt: az 1848-49-es szabadságharc leverésében részt vevő, az osztrákok oldalán harcoló 200 ezer fős orosz hadsereg katonái hurcolták magukkal a veszélyes baktériumot, amely a hadtestek mozgásának köszönhetően két hónap alatt eljutott az ország közepébe.¹⁸ 1848 májusában Horvátországban a Dráva mentén már 800 kolerás beteget tartottak számon.

Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter ekkor egy orvosokból álló kolerabizottságot állított össze, Pólya József orvosprofesszorral az élen.¹⁹ Hogy Klauzál felismerte a közelgő veszedelmet, bizonyítja a május 20-án kelt rendelete, mi szerint – hogy a kolera meg ne lepje a lakosságot – jelentéseket kért a kórházakról, s amely településen ilyen nincs, akkor az ottani, a majdani betegek fogadására alkalmas épületekről. Hangsúlyozta a megfelelő ápolószemélyzet esetleges hiányának pótlását is arra az esetre, ha beütne a szerencsétlenség, ugyanis fontosnak tartotta, hogy a betegek megfelelő ellátásban részesülhessenek. Rendszeres jelentést várt a tisztifőorvosoktól, ezen kívül fokozottan kellett ügyelni a tisztaságra is, de mindezt úgy kellett intézni, hogy a lakosság ne rémülдőzzék.²⁰ Azokban a városokban és falvakban, ahol nem volt gyógyszerár, az orvosoknak ki kellett osztani a kolera gyógyítására alkalmas gyógyszereket.

Minden elővigyázatosság ellenére az év végére városunkban ismét megjelent a kolera. Nagy József tisztifőorvos 1848. december 1-jén a komáromi előjáróknak tett jelentést a november 19-étől előfordult megbetegedésekről.²¹ A hozzáférhető halotti anyakönyvek bejegyzése szerint a járvány 1848-49-ben sokkal nagyobb pusztítást végzett,

¹⁷ Vojenský historický archív, Bratislava, (VHA), matrika zomrelých R115

¹⁸ <https://adoc.pub/queue/az-es-szabadsagharc-es-a-kolera-1.html#>

¹⁹ https://www.nyugatiujelen.com/riport/cuklyas_halal.php

²⁰ SANR-KN- 1848 évi Tanácsi Jegyzőkönyv

²¹ SANR-KN- 1848 évi Tanácsi Jegyzőkönyv

mint 1831-ben. Az interneten fellelhető római katolikus halotti anyakönyv alapján 1848. utolsó két hónapjában 14, a reformátusok feljegyzése szerint 8²², a helyőrségi kórházban 39²³ áldozata volt a kolerának. Míg a civil lakosság körében novemberben ütötte fel fejét, addig a honvédség soraiban már októberben jelen volt, és ketten hunytak el. 1849-ben nagyon sok áldozatot szedett a járvány. A római katolikusok január és október között 300 kolerában elhunytat jegyeztek fel, és júniusban volt a legtöbb – 116 fő – elhalálozás. A reformátusok január és augusztus közötti időszakban 144 nevet írtak be a halotti anyakönyvbe. A június a reformátusok körében is tragikusnak számított, mivel 52 személy vesztette kolerában életét. A korabeli iratok tanulmányozása közben a kutató előbb-utóbb rádöbben, hogy minden egyes név egy-egy tragédiát takar, s méltán ide sorolható az a bejegyzés, mi szerint egy család öt – 1 és 12 év közötti – gyermekét veszítette el ugyanazon a napon. *„Az általános halandóság az 1848–49-es kolerajárvány súlyos lefolyása következtében Budapesten és valamennyi megyében jelentősen növekedett. Az emelkedés mértéke 1849-ben a 60%-os országos átlaghoz képest legmagasabb volt Csongrád (138%), Békés (91%), Hajdú-Bihar (86%), Nógrád (86%), Komárom (81%), Veszprém (80%) megyékben.”*²⁴ A járvány szempontjából a komáromi vár helyőrségére nézve is tragikus volt az 1849-es év. A honvédeknek a harctéren kívül a rájuk leselkedő fertőző betegségekkel – a tífuszon és malárián kívül – különösen a kolerával kellett felvenniük a harcot. A komáromi vár helyőrségi kórházában több százan küzdöttek életükért, és márciustól decemberig 815 honvéd maradt alul a kolerával szemben. Míg a civil lakosság körében június volt a legtragikusabb hónap, a katonaság májusban 228, júliusban 212, augusztusban 129 személyt veszített.

A következő kolerajárvány 1886-ban jelentkezett. A városi tanács június végén napirendre tűzte a Triesztben kitört kolerajárvány témáját. Július 6-án elrendelték az orvosok és majdani ápolószemélyzet

²² Római katolikus halotti anyakönyv 1831 (FamilySearch) és Komáromi Református Egyházközség halotti anyakönyve 1783-1852, 1. kötet

²³ VHA-Bratislava, Matrika zomrelých, R116

²⁴ <https://adoc.pub/queue/az-es-szabadsagharc-es-a-kolera-1.html#>

felmérését. Július 17-én ismét, mint az előző járványok közeledtével, felolvasták az orvosok nyilvántartásba vételére vonatkozó körrendeletet. Ettől kezdve Cselei János tisztifőorvos folyamatosan számolt be az óvintézkedésekről, s azok végrehajtásáról, mint például az utcai földalatti csatornák fertőtlenítéséről, az utcai folyókák és a házak udvarainak ellenőrzéséről. A Vöröskereszt komáromi fiókja is felajánlotta segítségét.

Ismét megalakult a járványbizottság, melynek a lakosságra vonatkozó intézkedéseit a Komáromi Lapok július 17-ei számában tették közzé: A köztisztaságra ügyelve a járdákat és az úttestet naponta két alkalommal kellett öntözni, a pöcegödröket és kivezető csatornákat naponta kellett fertőtleníteni. A bérkocsisokat és fuvarosokat utasították, hogy telephelyükről naponta hordják el a hulladékot. Csak a hatóság által kijelölt helyekre lehetett lerakni a házakból a szemetet, melyet a város kocsija utcáról utcára járva gyűjtött össze. A rongy- és csontkereskedéseket, valamint a bőrszárító telepeket további intézkedésig bezárták. A szállóhelyek, vendéglők és kávéházak tulajdonosai kötelesek voltak a hatóságnak jelenteni ellenőrzés, majd fertőtlenítés végett a Fiuméből érkezett vendégeket. A tisztifőorvos a tápszereket (élelmiszer) felügyelte, és az egészségre ártalmasokat elkobozta. A hídnál az ivóvíz merítésére alkalmas talpákat is elhelyeztek. Az intézkedések betartását a rendőrkapitány felügyelte.²⁵ A Komáromi Lapok hasábjairól értesülhetett a lakosság, hogy bár Győrt és Pestet is elérte a járvány, de városunkat eddig – szeptember elejéig – elkerülte. A megelőzés fontosságát figyelembe véve Dr. Babes mikrobiológus, a kolera korabeli neves kutatójának tanácsaiból készült kivonat tájékoztatta az olvasókat a betegség terjedéséről, megelőzéséről és gyógy módjáról: Többek között tilos volt kolerás beteget látogatni, tanácsos volt a nagyobb társaság, gyűlések, vásárok elkerülése. A kolerabetegek ruhaneműit csak alapos fertőtlenítés – 3 óra hosszat tartó, 100°C hőmérsékletű vízgőzben történő gőzölés – után vihették mosónőkhöz. A betegeket elkülönítve, ún. kolerabarakkokba kezelték. A betegszobát a bútorok fertőtlenítése, majd alapos szárítása után 6 napig

²⁵ Komáromi Lapok, 1886. július 17; Hetedik évfolyam, 29. szám

használaton kívül kellett helyezni... Lényeges volt a tisztaság: így a közterületek, lakóházak, ruhaneműk tisztán tartása; az egészséges életmód: csak a rendszeren megfőtt ételek fogyasztása volt javallott, valamint „...*ajánlatos evés és ivás után 8–10 csepp hígított sósavat (100 ml vízzel) inni (...) Savanyú ételek italok élvezete, szintúgy bor és sör élvezete mértéklettel ajánlott, míg nem főtt tejet, vagy vizet ne igyunk.*”²⁶

Szeptember utolsó napjaiban látott napvilágot a belügyminiszter kérésére a Közmunka- és közlekedésügyi minisztérium két rendelete, amely a kolera hajóúton való terjedését hivatott megakadályozni. A megyei törvényhatóságok voltak megbízva, hogy a hajóállomásokon, majd a város és megye területén be legyenek tartva az óvintézkedések. Elsősorban a hajók, kikötők fokozott fertőtlenítésére, tisztaságára kellett ügyelni. A kolerával fertőzött állomásoknál a hajókat indulás előtt szigorún fertőtleníteni kellett, a személyzetet és az utasokat a hajózási vállalat saját orvosa ellenőrizte, és a kolera-gyanús személyek nem szállhattak fel a hajóra. Ezen kívül az ország összes hajózási vállalatát értesítették, hogy azok a hajók, melyeken kolera megbetegedés történt, csakis a hatóság által ellenőrzött szigorú fertőtlenítés után hagyhatták el a kikötőt.²⁷

Október elején már a rabokra is kiterjesztették a szigorú ellenőrzést, különös tekintettel a gyenge fizikumuk miatt lecsökkent ellenálló képességük miatt. A gyanús eseteket el kellett különíteni, a betegeket pedig kezelni kellett. Emellett fokozottan kellett ügyelni a rabok megfelelő táplálkozására, évszaknak megfelelő ruházatot kellett biztosítani számukra, valamint a rabszállító kocsik tisztántartására, fertőtlenítésére is nagy hangsúlyt kellett fektetni!²⁸ A tisztifőorvos október 20-án jelentette a városatyáknak, hogy bár a nyirkos időjárás miatt növekedett ugyan a kolerával fertőzöttek száma, de szépen gyógyulnak, mivel a betegség enyhébb lefolyású.²⁹

A belügyminiszter is örömmel fogadta a járvány visszahúzódásáról szóló országos jelentéseket. Korabeli szokáshoz híven a fertőzöt-

²⁶ Komáromi Lapok, 1886. szeptember 18; Hetedik évfolyam, 30. szám

²⁷ SANR-KN, MMK 1886/6985/1886

²⁸ SANR-KN, MMK 1886/6987/1886

²⁹ SANR-KN, MMK 1886/7390/1886

tek, illetve az elhunytak ruha- és ágyneműjét gond nélkül széthurcolták, eladták. Ebből ered az, a betegség ismételt terjedését megakadályozandó hatósági rendelet, amely belföldön megtiltotta a rongyokkal való kereskedést. A Horvátországból érkező ruhaneműket, rongyokat csak szigorú hatósági ellenőrzést követően engedheték be az országba.³⁰

A Komáromi Lapok október 16-ai számában jelent meg egy, a jóteknony egyesületet biztató rövidke írás, mi szerint népkonyha híján fontos lenne meleg ételt (levest) és italt (teát) osztó helyek felállítása, ezáltal segítve a lakosság legszegényebb rétegét, hogy a táplálékkal némi erőhöz jussanak, így ellenállóbbak legyenek a járványokkal szemben.³¹ Október 23-án már arról számol be az újság, hogy a tisztifőorvos jelentése szerint a kolerában összesen 20 lakos vesztette életét, és úgy tűnt, hogy a járvány már múltfélben van, mert bár akadnak még megbetegedések, de azok enyhébb lefolyásúak.³²

A spanyolnátha megjelenése

A spanyolnátha, mely az 1. világháború utolsó évében ütötte fel a fejét, a statisztikai adatok szerint több áldozatot szedett világszerte, mint maga a Nagy Háború. Kórokozója a napjainkban H1N1 néven ismert vírus. A magas lázzal, fejfájással, végtagfájdalommal és léggyulladásához hasonló tünetekkel járó influenza-szerű betegség gyors lefolyású volt, viszont a szövődményként fellépő tüdőgyulladás akár egy-két nap alatt is a beteg halálát okozhatta.

Levéltári iratokban talált feljegyzések szerint Komárom megyében is sokan szenvedtek az ún. spanyol betegségben, azonban emellett számos egyéb ragályos betegség – így a tífusz, a kanyaró vagy akár a malária – is felütötte fejét.

A Komáromi Újság 1918. július 11-ei száma adta hírül, hogy Budapest és Bécs után városunkba is megérkezett az új járvány. Különösen a kórházakban lévő katonák között terjedt gyorsan. Az orvosok eleinte tartottak az ismeretlen kórtól, de miután a 2-3 napig tartó ma-

³⁰ SANR-KN, MMK 1886/8092/1886

³¹ Komáromi Lapok, 1886. október 16; Hetedik évfolyam, 43. szám

³² Komáromi Lapok, 1886. október 23; Hetedik évfolyam, 44. szám

gas láz megszűntével a betegek is fellélegeztek, a szakemberek is könnyebbülve sóhajtottak fel. A cikk írójának kérdésére egy jó nevűnek titulált, de meg nem nevezett orvos azt nyilatkozta, hogy *„a titokzatos spanyol betegség nem más, mint az influenza divatos elnevezése. A betegek influenzában vannak, de miután átröpülte a világot a spanyoljárvány divatja, az emberek kötik magukat ahhoz, hogy spanyol betegségben szenvednek. Az őriült spanyol és a spanyol bika ismert fogalmaihoz spanyol influenza járul, hogy szaporítsa a hidalgók országaról fennálló ismereteinket. (...) A betegség influenza, és ha a bacillus, melyet találtak, nem is csupán az influenza bacillusa, mégis közeli rokona neki, legalábbis az unokaöccse. A spanyoljárvány gyors elterjedésének az a magyarázata, hogy a háború miatt rengeteg sok ember érintkezik egymással. A fertőzésnek millió egy alkalma van, és így természetes, hogy a betegség nagy erővel lép fel.”*³³ A következő³⁴ szám már arról számolt be, hogy a betegség terjedése miatt a Komáromi Újság megjelenése is veszélybe került, de a szerkesztőség tagjai szerencsére gyorsan meg is gyógyultak.

Nyáron alább hagyott a ragályos nyavalya terjedése, de szeptember végén már nagy számú fertőzöttet tartottak nyilván Komáromban.

A főgimnázium néven emlegetett korabeli bencés gimnáziumban naponta tíz-húsz új beteget jelentettek, és a II. osztályba járó diákoknak több mint a fele hiányzott, ezért 1918. szeptember 25. és 30. között az osztályt be is kellett zárni.³⁵

Levéltári adatok szerint a járvány terjedése miatt F. Szabó Géza, Komárom városának polgármestere 1918. szeptember 30-án tanácskozást hívott össze. A jelen lévő Dr. Gaál Zsigmond tisztifőorvos hivatalos levélben kérte a polgármester intézkedését, mi szerint nagy hangsúlyt kell fektetni az utcák mésztejjel történő fertőtlenítésén kívül a házak, a vendéglők, a kávéházak, a vasútállomás, valamint a nyilvános illemhelyek tisztán tartására, és a lehetőségekhez mérten ellenőrizni kell a rendeletek betartását. Még ezen a napon 100 pél-

³³ https://www.jmvk-komarom.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_28.pdf

³⁴ https://www.jmvk-komarom.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_29.pdf

³⁵ https://www.jmvk-komarom.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_39.pdf

dányban jelent meg a polgármester tájékoztatója – „*Tudnivalók apanyolnátha betegségről*” címen – melyet hivatalokba, iskolákba küldtek szét. Tartalmazza a betegség tüneteit, terjedésének módját, és fokozott takarításra, tisztálkodásra, gyakori kézmosásra hívja fel a figyelmet.³⁶

Az 1918. október 1-n Budapesten kelt az a 127 530/1918. B.M. számú miniszteri körrendelet – amelyet minden megyei és városi törvényhatóság első tisztviselőjének elküldtek – mely tulajdonképpen a polgármester által kiadott tudnivalókat tartalmazta. Ezen kívül felhívta a figyelmet a zsúfolt termekben való tartózkodás, a közlekedési eszközökön való utazás kerülésére, valamint azt is tartalmazta, hogy ha iskolákban is megjelenik a betegség, legalább öt napra be kell szüntetni a tanítást.³⁷

1918. október 4-én a F. Szabó Géza polgármester hivatalában ismét összeült az egészségügyi bizottság, melyen jelen volt dr. Rauscher Zsigmond gyakorló orvos, dr. Varga Miksa rendőr orvos, dr. Gaál Zsigmond tisztifőorvos, dr. Lipscher Mór kórházigazgató, valamint a rendőrkapitány és a városi tanácsnok is. 1918. október 6-án dr. Gaál jelentette a polgármesternek, hogy akadnak a rendeletet megszegő, magánórákat adó tanítók, és az izraelita hitoktatók folytatják megszokott tevékenységüket, és azonnali intézkedést kért.³⁸

A korabeli dokumentumok szerint 1918. október 6. és 12. között 295 felnőtt és 160, 16 éven aluli személy betegedett meg. A tisztifőorvos elrendelte, hogy a járvány ideje alatt reggeltől estig két fogat álljon az orvosok rendelkezésére, ha beteghez kell menniük. A tánciskolát bezárták, a moziban napi egy előadást engedélyeztek. (Vasár- és ünnepnapokon kivételesen két előadást tarthattak, köztük két órán keresztül szellőztetni kellett a termeket.) A rendelet betartatásáért a rendőrfőkapitányt tették felelőssé. Néhány nap múlva a városban praktizáló orvosok megegyeztek a „helyőrségi orvos főnökkel”, hogy szükség esetén igénybe vehetik a katonai kórházat is.³⁹

³⁶ (SANR-KN_II/347/1918)

³⁷ (SANR-KN_II/347/1918)

³⁸ (SANR-KN_II/347/1918)

³⁹ (SANR-KN_II/347/1918)

Miközben a város elöljárósága szinte naponta ülésezett, és különféle rendeleteket foganatosított a járvány terjedésének megakadályozására, addig az emberek javában humorizáltak a betegséggel. Egyesek a spanyol betegség helyett a komolyabban hangzó spanyol frász, spanyol guta, pireneusi nyavalya megnevezést javasolták. Akinek már volt „spanyolja” lenézte azokat, akik még nem kapták el a járványt. A gyerekek is azzal hancegtek, hogy a családtagjaik közül kik a „spanyolosok”.⁴⁰

Október közepére már halálos áldozatokat is követelt a spanyol betegség. Dr. Mezey megyei tisztifőorvos jelentése alapján egész családok betegedtek meg egyszerre, és a nagy orvoshiány miatt kevesen kapták meg a megfelelő ellátást. A legyengült szervezetűekre – hadifoglyokra, öregekre, csecsemőkre – különösen veszélyes volt az új betegség. A gyógyszerekkel üzérkedtek, és bár ez bűncselekménynek számított, nem igazán akadályozta az erre vetemedőket. A hatóság szinte tehetetlenül áll az új, veszedelmesen terjedő járvánnyal szemben. Ebben az időben még számos kanyaró, tífusz, skarlát és vérhas megbetegedést is jelentettek Komárom megye területéről.⁴¹

Az 1918. október 24-én tartott járványbizottsági ülés jegyzőkönyve szerint a járvány egyre nagyobb mértékben terjedt. Dr. Gaál Zsigmond tisztifőorvos jelentése szerint október 6-tól számítva a jegyzőkönyv megírása napjáig a városban 800 spanyolnátha megbetegedés és 16 elhalálozás fordult elő, és „csak” október 24-én 68 új beteget jelentettek. A tisztifőorvos szerint: *„Arra való figyelemmel, hogy nem minden beteget kezel orvos, valószínű, hogy az eddigi megbetegedések száma meghaladja a 2000-et is. Ezekre az adatokra való figyelemmel erősebb intézkedésekre van szükség, mert az eddigi intézkedések nem bizonyultak eléggé eredményesnek.”*⁴² A járványbizottság jelenlévő tagjai úgy határoztak, hogy november 10-ig bezárják az összes iskolát, valamint a csoportosulásokat – színház, mozi, mutatványok, sport-események, mulatságok látogatását – betiltották, a temetéseken pedig csak a legszűkebb család vehetett részt. Vendéglők, kocsmák,

⁴⁰ https://www.jmvyk-komarom.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_40.pdf

⁴¹ https://www.jmvyk-komarom.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_42.pdf

⁴² (SANR-KN_II/347/1918)

kávéházak, kifőzdék termeiben 14.00 és 16.00 között kötelező a szellőztetést rendelték el. A tulajdonosok kötelesek voltak mosdóról gondoskodni a vendégek részére, valamint az evőeszközt forró vízben ki kellett főzni. A járásbírószágon elnapolták a tárgyalásokat. Az orvosok igazolványt kapnak, és ha beteghez menve ezt a bérkocsisnak felmutatták, akkor előnyben részesültek. Dr. Antal Hugó főtörzsorvos tájékoztatta a katonáorvosokat, hogy a járványbizottság határozata értelmében a helyőrség ügyeletes orvosa hívható civil beteghez is, szükség esetén a katonai járványkórház is igénybe vehető az ápolási díjak megtérítése fejében. Végezetül a bizottság tagjai a hatósághoz fordultak, hogy erélyesen lépjen föl az utcák tisztán tartása ügyében, mivel problémák adódtak e téren.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint a spanyolnátha terjedése Komáromban és az egész megye területén 1918 októberének második felében vált kritikussá. A fenti jegyzőkönyv érintette az egyházakat is. Az összes komáromi egyház lelkipásztora részére – Német István református püspöknek, dr. Madurkay Miklós plébánosnak, Krausz Mór rabbinak és Jánossy Lajos evangélikus lelkipásztornak – kézbesítették a polgármester levelét, melyben többek között ez állt: „...*Teljes tudatában vagyok annak, hogy különösen járvány idején a vallásos érzelmű lakosság vigasztalást keres a templomokban, de másfelől kötelességem fölhívni a figyelmet arra a veszélyre, amelyet a templomokban való csoportosulás rejt magában. Ez utóbbi körülmény kényszerít arra, hogy hivatalos kötelességemnek eleget téve fölkérjem, hogy az istentiszteletek számát lehetőleg korlátozni és e kérdésben a híveket megfelelő módon fölvilágosítani méltóztassék...*”⁴³

A járványbizottság hetenként ült össze, a tisztifőorvos jelentése szerint 1918. november 1. és 14. között 169 felnőtt, 58 gyermek, 2 katoná betegedett meg, közülük 9 felnőtt, 5 gyermek pedig halálozott el a spanyol betegség szövődményeibe. A tisztifőorvos az óvintézkedések feloldását javasolta, melyet a járványbizottság jóvá is hagyott. Az iskolákban november 18-tól megkezdheték az oktatást. Az orvosok bejelentési kötelezettsége, és a köztisztaságra vonatkozó rendeletek

⁴³ (SANR-KN_II/347/1918)

továbbra is érvényben maradt. A korabeli iratok arról tanúskodnak, hogy a lakosság nem igazán vette figyelembe az óvintézkedéseket. A hatóság gyakrabban ellenőrizte a köztisztaságot, de utcák továbbra is koszosak voltak, az állomások úgy szintén, különösen a nyilvános WC-k. Bár decemberre már csökkent a fertőzések száma, de 26-án elrendelték az állomáson 4 férfi és 4 női vízöblítéses WC létesítését, és ez nagy előrehaladásnak számított⁴⁴. Az 1919-es és 1920-as évekből kevés adatra bukkanunk, bár 1919-től már az orvosoknak kötelező volt az influenza jelentése.

„Ami volt, ugyanaz lesz majd, és ami történt, ugyanaz fog történni, mert nincs semmi új a nap alatt.” (Préd. 1,9)

Amikor a fenti előadásom elhangzott, a hallgatóság soriból többen is megjegyezték, hogy mintha a közelmúltban foganatosított, s már hála Istennek, a konferencia idejére már többségben már érvényüket vesztett rendeleteket hallották volna. ...Mert nincs semmi új a nap alatt. Az új koronavírus okozta világjárvány kapcsán bizony eleinte mi is lázadoztunk, hogy felesleges, minek, miért nem lehet ezt, vagy azt megtenni... Amint arról a korabeli feljegyzések is tanúskodnak, 300 évvel ezelőtt is hoztak óvintézkedéseket, melyek megszegése halálbüntetést vont maga után. A hatóság akkoriban is napjainkban is különféle óvintézkedésekkel, rendeletekkel igyekezett meggátolni az ismert, vagy kevésbé ismert járványok terjedését, mert *„ami volt, ugyanaz lesz majd, és ami történt, ugyanaz fog történni, mert nincs semmi új a nap alatt.”* (Préd. 1,9)

Felhasznált irodalom

(SANR-KN_II/347/1918)

DANCESZ Mónika: Egészségügyi intézkedések Győr vármegyében az 1831. évi kolerajárvány idején, in: Sociálna a zdravotná starostlivosť v premenách čias VII. COLOQUIA COMAROMIENSIA HISTORICORUM ARCHIVARIORUMQUE. MMXVII, Bratislava-2018-Komárno

⁴⁴ (SANR-KN_II/347/1918)

<https://adoc.pub/queue/az-es-szabadsagharc-es-a-kolera-1.html#>
https://jegyzettar.blog.hu/2020/03/21/a_nagy_pestisjarvany_a_fekete_halal
https://www.jmvm-komarm.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_28.pdf
https://www.jmvm-komarm.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_29.pdf
https://www.jmvm-komarm.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_39.pdf
https://www.jmvm-komarm.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_40.pdf
https://www.jmvm-komarm.hu/wp-content/uploads/2020/09/ku1918_42.pdf
https://www.nyugatielen.com/riport/casuklyas_halal.php
Komáromi Lapok, 1886. július 17; Hetedik évfolyam, 29. szám
Komáromi Lapok, 1886. október 16; Hetedik évfolyam, 43. szám
Komáromi Lapok, 1886. október 23; Hetedik évfolyam, 44. szám
Komáromi Lapok, 1886. szeptember 18; Hetedik évfolyam, 30. szám
Komáromi Református Egyházközség halotti anyakönyve 1783-1852, 1. kötet
MVSR-Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Komárno (ďalej: MVSR ŠANR-KN) Magistrát Mesta Kn 1277-1922, Protocollum Comaromiensis
PALUGA, Lukáš, Nůdzni a komárňanské špitály v 18. storočí, in: Sociálna a zdravotná starostlivosť v premenách čias VII. COLOQUIA COMAROMIENSIA HISTORICORUM ARCHIVARIORUMQUE. MMXVII, Bratislava-2018-Komárno
Protocollum Ecclesiae Reform-Comaromiensis 1709-1801
Római katolikus halotti anyakönyv 1831 (FamilySearch)
SANR-KN - Protocollum Politicum Anni 1831
SANR-KN- 1848 évi Tanácsi Jegyzőkönyv
SANR-KN, MMK 1886/6985/1886
SANR-KN, MMK 1886/6987/1886
SANR-KN, MMK 1886/8092/1886
Štátny archív Nitra, Komárňanská župa-I., Kongregačné spisy, Zápísniční 1831 (SANR-KŽ I. kongr.) I.č.51
VHA-Bratislava, Matrika zomrelých, R116
Vojenský historický archív, Bratislava, (VHA), matrika zomrelých R115